



**ТЕХНОЛОГИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА
КОНСТРУКТИВ ЁНДАШУВ ВА КОНСТРУКТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ
ТУШУНЧАЛАРИНИНГ МАЗМУНИ ВА АҲАМИЯТИ**

Э.М.Мирзаев

мустақил изланувчиси

Ўзбекистон Миллий педагогика университети

Аннотация

Мазкур мақолада Технологик таълим жараёнида компетенция, конструктив компетенция, конструктив ёндашув тушунчаларининг мазмуни ва моҳияти, уларга берилган таърифлар конструктив ёндашувнинг асосий тамойиллари, конструктив ёндашувдан технология дарсларида қўлланилиши ҳақида сўз боради.

Таянч сўз ва иборалар: компетенция, конструкторлик, ижодкорлик, конструктив компетенция, конструктив ёндашув, технологик таълим.

Аннотация

В статье рассматриваются содержание и сущность понятий «компетенция», «конструктивная компетентность» и «конструктивный подход» в процессе технологического образования, их определения, основные принципы конструктивного подхода и особенности применения конструктивного подхода на уроках технологии.

Ключевые слова: компетентность, конструктивность, креативность, конструктивная компетентность, конструктивный подход, технологическое образование.

Annotation

This article discusses the content and essence of the concepts of competence, constructive competence, and constructive approach in the process of technological



education, their definitions, the main principles of the constructive approach, and the application of the constructive approach in technology lessons.

Keywords: competence, constructiveness, creativity, constructive competence, constructive approach, technological education.

Технологик таълимда конструктив ёндашув талабаларни ўқув жараёнига фаол жалб қилишни назарда тутди, бу вақтда улар нафақат маълумотларни қабул қиладилар, балки ўз билимларини фаол равишда ўзлаштирадилар, тажрибаларни тушунадилар ва мавжуд билимлар билан боғлайдилар. Ушбу ёндашувда ўқитувчи устоз сифатида ишлайди, талабаларни ўқув фаолиятини бошқаради ва қўллаб-қувватлайди.

Конструктив компетенция, кенг маънода, инсоннинг бошқа одамлар билан самарали ва ижобий муносабатда бўлиш ва мулоқот, ҳамкорлик ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларидан фойдаланган ҳолда муаммоларни ҳал қилиш қобилиятини англатади. Бу нафақат билим ёки маҳорат, балки уларни турли вазиятларда амалда қўллаш қобилиятидир.

“Компетенция” атамаси кўплаб соҳаларда тобора кўпроқ қўлланилмоқда. Қисман, ушбу концепциянинг таълим ва бизнес муҳитида кенг қўлланилиши прогрессив таълим усуллари ва энг яхши бошқарув воситаларидан фойдаланишни таъкидлаш истаги билан изоҳланади. Бироқ, “компетенция” сўзидаги бундай изоҳ унинг нима эканлигини тўлиқ тушунмаганларни йўлдан адаштириши мумкин. Баъзи ҳолларда мавжуд усуллар ва бошқарув воситалари уларга устунлик ҳамда тараққиёт аурасини бериш учун компетенциялар нуқтаи назаридан қайта ёзилади. Ва асосан, бу ҳолат концепциянинг ноаниқлигидан келиб чиқади. Бу тушунчанинг оммабоплиги ортиб бораётганига қарамай, ҳали ҳам умумий қабул қилинган таъриф мавжуд эмас ва уни аниқлашга баъзи уринишлар қилинган бўлса-да, компетенция атамасини аниқлаш ва ундан фойдаланишга турли хил ёндашувларни баҳолаш учун ҳали ҳам мос ёзувлар нуқтаси мавжуд эмас. Кўп таърифлардан бирини ишлатганда, атаманинг назарий асосларида ҳар доим ноаниқлик ҳисси мавжуд. Ниҳоят, компетенция нима эканлигини аниқлаб олиш учун онгли



эхтиёж мавжуд. Тадқиқотчиларни ташвишга солаётган яна бир савол-нима учун бу концепцияни аниқлаш жуда қийин. Бу саволга жавоб психолінгвистика соҳасида, хусусан, семантикада бўлиши мумкин. Компетенция каби тушунчалар рамзий тасвирлардир. “Компетенция” сўзининг маъносини аниқлашга уринишлар ортида бошланғич нуқта сифатида ишлатилиши мумкин бўлган аниқ мисоллар йўқ, фақат компетенция тушунчаси муайян шахслар билан боғлиқ бўлган билвосита кўрсатмалар мавжуд.

Компетенция нима деган асл саволга қайтсак, тегишли саволлар туғилади: компетенциянинг энг яхши таърифи қандай бўлар эди? Бошқа таърифлар нотўғрими? Компетенция аслида нимага ўхшайди? Бу саволларнинг барчаси қонуний бўлса-да, объективистик ёндашувни англатади. Объективизм конструктивизм билан бир қаторда эпистемологиянинг асосий соҳаларидан бири бўлиб, фалсафанинг билим табиати, унинг дастлабки шартлари ва асослари, чегаралари ва адекватлигини ўрганади. Объективистик ёндашув доирасида дунё объектив ва мутлақ ҳақиқат мавжудлигини англатувчи тўғридан-тўғри берилган деб ҳисобланади. Компетенция тушунчаси атрофидаги барча тушунмовчиликлар ва ноаниқликлар муаммонинг объективистик нуқтаи назаридан келиб чиқади. Одамлар кўпинча компетенциялар масаласини қайта-қайта муҳокама қилиб, компетенцияларнинг ягона ва ягона ҳақиқий таърифи бўйича келишувга эришишга ҳаракат қилишади. Ҳозирча компетенциянинг ягона ва мутлақо ҳақиқий таърифи топилмайди. Аксинча, конструктивистик ёндашув компетенция тушунчаси учун мутлақ ҳақиқатни топиш муаммосини ҳал қилади, бу бир нечта таърифларнинг мавжудлигига имкон беради. Бу ерда концепциянинг етарлилиги мезони унинг таърифининг ҳақиқати эмас, балки қурилган таъриф ишлатилган контекстда мантикий эканлиги исботланган семантик макон чегараларидир. Ушбу ёндашув доирасида компетенциянинг энг ҳаётий таърифини излаш самаралироқ кўринади.

Конструктив ёндашув мазмунини тушуниш жуда қийин бўлган концепцияни тавсифлашга интирмайди, аксинча компетенциянинг ҳаётий таърифини энг яхши шакллантириш учун эътиборни индивидуал вазиятлар ва эҳтиёжларга



йўналтиради. Конструктивизм нуқтаи назаридан компетенция тушунчасини ўрганиш мантикий эмасдек туюлиши мумкин. Охир-оқибат, белгиланган позицияга кўра, компетенцияни ҳар қандай йўл билан аниқлаш мумкин. Бироқ, бу ундай эмас. Компетенция тушунчасининг чегаралари чексиз эмас. Одамлар компетенция нимани англатиши ҳақида тасаввурга ега, аммо бу фикрни тушунтириш ва оғзаки баён қилиш қийин. Акс ҳолда, улар учун маълум бир масалада ким компетенцияли эканлигини аниқлаш жуда қийин бўлар еди.

Шундай қилиб, компетенция тушунчасининг чегаралари анча тор. Ушбу чегараларни аниқлашда компетенция тушунчасининг маъносини чуқурроқ ўрганишга имкон беради ва унинг қайси жиҳати уларнинг ўзига хос ҳолатига мос келишини аниқлашга ёрдам беради. Бундан ташқари, мақсад унга объективизм нуқтаи назаридан жавоб бериш эмас, яъни ягона ва мутлақо тўғри таърифни топиш эмас, балки концепцияни конструктивистик нуқтаи назардан тавсифлашдир.

Компетенция тушунчасининг келиб чиқиши ва манбасини тушуниш унинг таърифлари ва ундан фойдаланишга ёндашувларининг хилма-хиллигини тушуниш лозим. Ушбу ҳолатда иккита асосий ҳаракатни ажратиш одатий ҳолдир: бошқарувдаги компетенция ёндашуви ва таълимда компетенциялардан фойдаланиш. Гарчи бу икки соҳа бир-бирига боғлиқ бўлса-да, улардаги компетенцияларни тушунишнинг келиб чиқиши бутунлай бошқачадир.

S. G. Молчанов (2008) конструктив компетенция тушунчасини касбий фаолиятни ташкил этиш учун услубий маҳсулотларни ишлаб чиқиш сифатида педагогик фаолиятдаги компетенциялар: дарс ишланмалари, муаллифлик ўқув дастурлари ва бошқа таълим муассасалари ўқитувчилари томонидан кўпайтирилиши мумкин бўлган услубий материалларни тушунамиз деб таъкидлайди. Педагогик нуқтаи назардан “Konstruktiv kompetensiya deyilganda talabaning yoshi va individual qobiliyatlari bilan bog‘liq holdda o‘quv materiallarini loyihalash, tanlash va to‘plash imkoniyati tushuniladi. Konstruktiv pedagogik kompetensiyaning funksional ahamiyati shundaki, uning shakllanishi texnologiya o‘qituvchisining turli vaziyatlarni oqilona baholash, vujudga keladigan muammolarni konstruktiv hal qilish, pedagogik maqsad va vazifalarni belgilash,



talaba shaxsining pozitsiyasini ko‘rish ko‘nikmalarini yegallashini nazarda tutadi”¹. Талабаларда технологик таълимда буюм ясаш жараёнида объектларни кoстрoкциялаш ва лoйиҳалашга oид кoмпетeнцияларни шакллантириш бу масаланинг яна бир тoмoни ҳисoбланади.

Тeхнологик таълимда кoнстрoктив ёндашувнинг aсoсий тaмoйиллари:

- * Талабаларнинг фаол иштироки: Талабалар ўқитувчини пaссив тингламaйдилар, балки ўқув жараёнида фаол иштирок этадилар, савoллaр бeрадилар, ўрганадилар, тажрибa ўтказадилар ва муaммoларни ҳaл қилaдилар.
- * Ўз тажрибасига таяниб: Талабалар янги билимларни шaxсий тажрибалари билан бoғлaйдилар, бу эсa чуқуррoқ тушуниш ва ёдлашга ёрдам бeради.
- * Билимларни шакллантириш: Талабалар билимларни тaйёр шаклда oлмaйдилар, балки уни ўзлари қурадилар, маълумoтни aнглайдилар ва ўз гoяларига aйлантирадилар.
- * Ўқитувчининг устoз сифaтидаги рoли: Ўқитувчи ўқиш учун шарoит яратaди, талабаларга раҳбарлик қилaди ва қўллаб-қувватлaйди, aммo билимнинг ягoна мaнбаи эмaс.
- * Ўқув жараёнининг бир қисми сифaтида баҳoлаш: Баҳoлаш нaфaқaт нaтижaни, балки ўқув жараёнини тушунишга қарaтилгaн бўлиши ва кейинги ривoжлaнишга ҳиссa қўшиши кeрaк.

Кoнстрoктив ёндашувдан тeхнология дaрсларида қуйидаги жараёнларда фoйдaлaнилади :

- * Лoйиҳa фaолияти: Талабалар лoйиҳa мaвзусини ўзлари тaнлaйдилар, ўз ишларини рeжaлaштирaдилар, бaжарaдилар ва нaтижaларини тaқдим eтaдилар, бу уларга билимларни aмaлда қўллаш ва муaммoларни ҳaл қилиш кўникмaларини ривoжлантиришга имкoн бeради.
- * Тaдқиқoт фaолияти: Талабалар тажрибалар ўтказадилар, нaтижaларни тaҳлил қилaдилар, бу тaнқидий фикрлaшни ривoжлантиришга ва илмий тaмoйилларни тушунишга ёрдам бeради.

¹ Ishmuradova G., Mirzayev E. Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining konstruktiv kompetentligini takomillashtirish metodikasi. УЗМУ хабарлари 2025 1\3.80- 83 бет



* Муаммога асосланган таълим усули: Талабалар ҳал қилишлари керак бўлган муаммоли вазиятга дуч келишади, бу эса ижодий фикрлаш ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

* Замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш: Ахборот-коммуникация технологиялари, модулли таълим, ўйин технологияси ва бошқа усуллар янада самарали ва қизиқарли ўқув муҳитини яратиш учун технология дарсларида қўлланилиши мумкин.

* Коллектив таълим: Гуруҳларда ишлаш талабаларга тажриба алмашиш, ғояларни муҳокама қилиш ва муаммоларни биргаликда ҳал қилиш имконини беради, бу эса мулоқот қобилиятлари ва жамоавий ишларни ривожлантиришга ёрдам беради. Конструктив ёндашувнинг афзалликлари:

* Материални чуқурроқ тушуниш: Талабалар материални ишлаб чиқишда фаол иштирок этганда уни яхшироқ ёдлайдилар ва тушунадилар.

* Ижодий фикрлаш ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларини ривожлантириш: Талабалар инновацион ечимларни топишни, билимларни амалда қўллашни ва ўзгарувчан шароитларга мослашишни ўрганадилар.

* Ўрганиш учун мотивацияни ошириш: Ўқув жараёнида фаол иштирок этиш уни янада қизиқарли ва рағбатлантирувчи қилади.

* Мустақиллик ва масъулиятни ривожлантириш: Талабалар ўрганиш учун масъулиятни ўз зиммаларига олишни ва қарор қабул қилишни ўрганадилар.

Конструктив ёндашув даражаси контекстга қараб фарқ қилиши мумкин. Умуман олганда, конструктив ёндашув яратиш ёки такомиллаштиришга қаратилган бирор нарсага ижобий ва ижодий муносабатни англатади. Масалан, технология таълимда бу билимларни пассив эгаллашдан кўра, талабаларнинг ўқув жараёнида фаол иштирокини англатади. Кенг маънода конструктив ёндашув муаммоларга эътибор қаратишдан кўра ечим топишни ўз ичига олади. Конструктив ёндашув даражасини тавсифловчи баъзи жиҳатлар:

* Фаол иштирок этиш: Талабалар нафақат ўқитувчини тинглашади, балки материал билан фаол муносабатда бўлишади, саволлар беришади, ўзлари ўрганадилар ва хулосалар чиқарадилар.



* Ечимларга эътибор қаратинг: Муаммолар ҳақида шикоят қилиш ўрнига, конструктив ёндашув уларни ҳал қилиш йўлларини топишни ўз ичига олади.

* Моҳиятни тушуниш: Нафақат сирт тавсифини, балки объект ёки ҳодисанинг чуқур моҳиятини ҳам тушуниш истаги.

* Ижодкорлик: Янги нарсаларни яратиш, мавжудларини яхшилаш ва шунчаки нарсаларни оддий деб қабул қилиш эмас.

* Жавобгарлик: Жараёндаги ролингизни тан олиш ва ҳаракатларингиз ҳамда натижаларингиз учун жавобгарликни ўз зиммангизга олиш. Технологик таълим жараёнида фойдаланишга мисоллаи:

* Таълимда: Конструктивистик таълим, бу ерда талабалар ўз билимларини шакллантирадилар ва ўқитувчи устоз сифатида ишлайди.

* Шахслараро муносабатларда: Иккала томон ҳам ўзаро манфаатли ечимга интилганда, низоларни конструктив ҳал қилиш.

* Касбий фаолиятда: Самарали ечимларни излаш, инновацияларни амалга ошириш, жараёнларни такомиллаштириш.

Шундай қилиб, **Конструктив компетенция**-бу инсоннинг турли вазиятларда, шу жумладан муаммоларни ҳал қилиш, мақсадларга эришиш ва ижобий муносабатларни сақлашда ижобий ва самарали муносабатда бўлиш қобилияти ва тайёрлиги. У танқидий фикрлаш, ижодкорлик, мулоқот, ҳамкорлик ва мослашувчанлик кўникмаларини ўз ичига олади. Тор маънода конструктив компетенция белгиланган мақсадларга жавоб берадиган ечимларни яратиш ва амалга ошириш қобилиятини, шунингдек, турли нуктаи назарларни ҳисобга олиш ва муросаларни топиш қобилиятини англатиши мумкин. Конструктив ёндашув даражаси фоллик даражаси, ижодкорлик, қарор қабул қилиш йўналиши ва моҳиятини тушуниш, шунингдек уларнинг ҳаракатлари учун жавобгарлик даражаси билан баҳоланиши мумкин. **Конструктив ёндашув**-бу шахснинг ҳаракат объектига муносабати бўлиб, унда субъект объектнинг моҳиятини тушунишга ҳаракат қилади: “нарсанинг ўзида” ни “биз учун нарс”га айлантириш. Ушбу ёндашув нафақат ўқитувчининг, балки уларнинг ўқиши учун масъул бўлган талабаларнинг ҳам ўқув жараёнида фаол иштирок этишни ўз ичига олади. Ўқитувчи ҳали ҳам ўқув жараёнида ҳал қилувчи шахс, аммо мураббий сифатида ишлайди. Хулоса қилиб айтганда, технология



дарсларида конструктив ёндашув талабаларга нафақат билим олишга, балки уни фаол равишда шакллантиришга, ижодий фикрлашни, муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларини ва ўрганиш мотивациясини ривожлантиришга имкон беради. Ушбу ёндашувда ўқитувчи мураббий сифатида ишлайди, фаол ва маълумотли ўрганиш учун шароит яратади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

- 1 Смолина А.А., Пешков В.Ф. Конструктивная компетенция в профессиональной деятельности тренеров по ушу Национальная ассоциация ученых (НАУ) # IV (9), 2015 / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ.
2. ЮЗБАШЕВА Г. Ч. Роль конструктивного процесса обучения в развитии познавательной деятельности студентов. Baltic Humanitarian Journal. 2021. Т. 10. № 2(35) ISSN print: 2311-0066; ISSN online: 2712-9780
3. Муслимов Н.А. Муслимов Н.А., Усманбаева М, Сайфуров Д, Тўраев Д. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: ПКҚТМО,2015.
4. Ishmuradova G., Mirzayev E. Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining konstruktiv kompetentligini takomillashtirish metodikasi. УзМУ хабарлари 2025 1\3.80- 83 бет